

การประกอบสร้างเขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลย:
ทุนทางสังคมของคนท้องถิ่น*

The Construction of Intelligence in Local Folktales of Muang Loei:
The Social Capital of Local People

ศาริตา สุขคง

Sarisa Sukkhong

มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

Loei Rajabhat University, Thailand.

¹Corresponding Author's Email: sarisa.chom@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประกอบสร้างเขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลย ในฐานะที่เป็นทุนทางสังคมของคนท้องถิ่น โดยใช้แนวคิดการประกอบสร้างทางสังคม แนวคิดทุนทางสังคม และแนวคิดการเล่าเรื่องมาเป็นกรอบในการศึกษา ซึ่งผู้เขียนได้นำข้อมูลนิทานพื้นบ้านเมืองเลยที่เรียบเรียงและรวบรวมโดยสาร สารทัศนันท มาศึกษาและคัดเลือกนิทานที่น่าสนใจเกี่ยวกับเขาวนปัญญา จำนวน 9 เรื่อง ได้แก่ ฝึบฝึบ ฝึบฝึบ ก้อย น้อยหาญหมี หลาบตายชายขี้ กวางคำกับสหาย สีสหาย หัวล้านชอบยอลูกสะใภ้เศรษฐี และผิวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด เขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยมีทั้งหมด 3 ด้าน ได้แก่ เขาวนปัญญาด้านนาฏศิลป์ และเขาวนปัญญาด้านจริยวัตร และเขาวนปัญญาด้านมนต์เสน่ห์ เมื่อศึกษาวิเคราะห์การประกอบสร้างเขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยพบว่าการประกอบสร้างจากการเล่าเรื่องผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรมอย่างโดดเด่น ประกอบไปด้วยกลวิธี 3 แบบ ได้แก่ การเล่าเรื่องผ่านตัวละคร การเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์ และการเล่าเรื่องผ่านความขัดแย้ง กลวิธีการประกอบสร้างเขาวนปัญญาทั้งหมดแสดงให้เห็นกระบวนการสร้างสรรค์ซึ่งนำไปสู่การเป็นทุนทางสังคมทั้งในระดับปัจเจกชน ระดับครอบครัว และระดับชุมชนที่สร้างพลังทางปัญญาและภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิตของคนท้องถิ่นได้อย่างทรงคุณค่า

คำสำคัญ: การประกอบสร้าง; เขาวนปัญญา; นิทานพื้นบ้านเมืองเลย; ทุนทางสังคม

Abstract

This academic article aims to explore the construction of Intelligence narratives in local folktales from Loei province, serving as a social foundation for the local community. The study utilizes the concepts of social capital, wisdom traditions, and storytelling as analytical frameworks. The author has examined and curated folktales from Loei province, originally compiled by Saran Saratnannan, presenting 9 stories that revolve around the theme of Intelligence. These stories include "The Whispering Ghost," "The Haunting Ghost with a Bitter Taste," "Brave Little Bear," "A Corpse Selling Excrement," "Kwankaomoon and the Friend," "Four

*Received August 4, 2023; Revised August 16, 2023; Accepted August 21, 2023

Friends," "Hualan Loves to Say No," "The Daughter-in-law of the Rich Man," and "The Husband Speaks for the Silent Wife." The Intelligence traditions in these local folktales from Loei can be categorized into three aspects: Intelligence in oral literature, Intelligence in moral principles, and Intelligence in ideologies. Through the analysis of the construction of these Intelligence traditions, it is found that they are conveyed through distinct literary elements, employing three methods: storytelling through characters, storytelling through events, and storytelling through conflicts. These methods of constructing Intelligence traditions illustrate a creative process that contributes to the accumulation of social capital. This occurs at both individual and collective levels, within families, communities, and society, promoting intellectual growth and resilience in the lives of local inhabitants.

Keywords: Construction; Intelligence; Folktales of Muang Loei; Social capital

บทนำ

นิทานพื้นบ้านได้รับการถ่ายทอดโดยผ่านประเพณีการเล่าบอกเล่า (Oral Tradition) จึงเป็นข้อมูลที่มีชีวิต และเป็นข้อมูลทางคติชนที่นักคติชนวิทยาในยุโรปและอินเดียสนใจศึกษาในระยะแรกเริ่มในช่วงประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยสนใจเก็บข้อมูล จัดแบ่งประเภท เปรียบเทียบสำนวนต่างๆ อธิบายกำเนิดของนิทาน ตลอดจนการแพร่กระจายของนิทานจากแหล่งหนึ่งไปสู่แหล่งหนึ่ง (Thitathan Na Thalang, 1994) จากนั้นก็มีนักวิชาการสนใจศึกษานิทานพื้นบ้านอย่างมีหลักเกณฑ์ด้วยวิธีวิทยาที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น การศึกษาแบบเรื่องและอนุภาค การวิเคราะห์โครงสร้างของนิทาน การศึกษาบทบาทหน้าที่ของนิทาน หรือการศึกษาเปรียบเทียบนิทานพื้นบ้านระหว่างท้องถิ่น (Anantasant, 1995) ซึ่งวัตถุประสงค์ของการศึกษานิทานพื้นบ้านก็เพื่อความจรรโลงใจอันเป็นพันธกิจหลักของนิทานที่มุ่งทำความเข้าใจภาษาที่สืบทอดมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม มุ่งศึกษาพัฒนาภูมิปัญญา และอบรมพัฒนาจิตใจอันเป็นความมุ่งหมายทางศิลปะและทางศาสตร์ที่เราสามารถศึกษานิทานพื้นบ้านด้วยตนเอง และศึกษาด้วยวิธีแบบวิทยาศาสตร์ (Damsri, 1996) การศึกษานิทานพื้นบ้านจึงแสดงให้เห็นถึงคุณค่าในหลากหลายมิติ ทั้งในมิติที่ผู้ศึกษาได้รับความสนุกสนานไปพร้อมกับขัดเกลาจิตใจตนเอง และในมิติที่ช่วยส่งต่อความรู้ความเข้าใจนี้ไปยังผู้อื่นให้มีประสบการณ์ทางอ้อมอย่างไม่รู้จบ เพราะนิทานพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นย่อมมีเสน่ห์ที่น่าค้นหาแตกต่างกันไป

นิทานพื้นบ้านเมืองเลยนับเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่น่าศึกษา และสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นได้อย่างลุ่มลึก รวบรวมและเรียบเรียงไว้โดยสาร สาระทัศนันท์ ในรูปแบบร้อยแก้ว และยังมีผู้ศึกษาไว้ไม่มากนัก ตัวอย่างการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้านเมืองเลย เช่น ตำนานเมืองของคนไทยเลยกับการปฏิบัติการทางสังคมว่าด้วยเรื่องสำนึกทางชาติพันธุ์ ของไศรยา ธัญญประกอบและปฐม หงษ์สุวรรณ โดยนำนิทานพื้นบ้านและตำนานเกี่ยวกับสถานที่ในจังหวัดเลยมาอธิบายปฏิบัติการทางสังคมในมิติสำนึกทางชาติพันธุ์ซึ่งเป็นที่รู้สึกลึกซึ้งในลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยเลยที่แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นจนเป็นที่ยึดเหนี่ยวร่วมกัน อีกทั้งเรื่องเล่าตำนานเมืองโบราณยังคงถูกบอกเล่าในชุมชนคนไทยเลยผ่านปฏิบัติการความเชื่อและพิธีกรรม และถูกใช้เป็นสิ่งสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ของกลุ่มที่สื่อให้เห็นมิติการสร้างเครือข่ายชาติพันธุ์ที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์จนกลายเป็นชุมชนของคนไทยเลยในปัจจุบัน (Thanyaprakob and Hongsuwan, 2017) การวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย ของศิริพร ตาวิริยะ โดยวิเคราะห์วัฒนธรรมและโลกทัศน์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย ซึ่งชาวจังหวัดเลยมีโลกทัศน์ที่หลากหลาย ได้แก่

โลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและเครือญาติ โลกทัศน์ที่มีต่อสังคมและสถาบันทางสังคม โลกทัศน์ที่มีต่อสิทธิและเสรีภาพในสังคม โลกทัศน์ที่มีต่อการดำเนินชีวิต รวมทั้งโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติและสิ่งที่เป็นธรรมชาติ โลกทัศน์เหล่านี้นำไปสู่ความรู้ความเข้าใจวัฒนธรรม แนวทางพัฒนาท้องถิ่น และสร้างความรู้สึกร่วมกันอันหนึ่งอันเดียวกันของคนไทยเลยได้เป็นอย่างดี (Tariya, 1996) และการวิเคราะห์นิทานและสื่อพื้นบ้านจังหวัดเลย ของวรางคณา ทวีวรรณ และปัจจรี ศรีโชค ที่จัดประเภทนิทานและสื่อพื้นบ้านจังหวัดเลยตลอดจนวิเคราะห์ด้านคุณธรรมจริยธรรม คุณธรรมจริยธรรมในนิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย เช่น ความเมตตากรุณา ความเสียสละ คุณธรรมจริยธรรมในสื่อพื้นบ้าน เช่น ความรับผิดชอบ ความสามัคคี ความมีวินัย แสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่ควรค่าต่อการอนุรักษ์ และสืบทอดเพื่อปลูกฝังเยาวชนคนรุ่นใหม่ (Taweewan and Srichok, 2022)

การศึกษาทั้งหมดดังกล่าวช่วยเปิดทางให้เห็นวิถีวิทยาบางประการที่ยังไม่ได้นำมาศึกษาเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านเมืองเลย ซึ่งผู้เขียนเห็นว่านิทานพื้นบ้านเมืองเลยเป็นข้อมูลที่ถูกผลิตสร้างขึ้นจากคนในสังคมท้องถิ่น โดยมีนัยสำคัญทางสังคม ดังนั้น การศึกษาในมิติของสังคมศาสตร์จึงเป็นวิถีวิทยาที่น่าสนใจ แนวคิดทางสังคมศาสตร์ที่ยึดโยงอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คน คือการประกอบสร้างความจริงทางสังคม (Social Construction) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมนำมาใช้เป็นกรอบทฤษฎีในการวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันอย่างแพร่หลาย (Hongsuwan, 2018) เนื่องจากนิทานพื้นบ้านเมืองค็ประกอบสำคัญคือภาษาที่เป็นเครื่องมือสื่อสารให้เข้าใจเรื่องราวต่างๆ และมนุษย์เป็นผู้ประกอบสร้างภาษาให้มีความหมายขึ้นดังที่ Louiyapong (2013) พยายามอธิบายตามกรอบแนวคิดของโรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ว่าในแง่ของมิติการสร้างความหมายนั้นมีได้มีเพียงความหมายเดียว หากแต่ประกอบด้วยความหมายโดยตรง (Denotative Meaning) และความหมายโดยนัยที่แฝงอยู่ (Connotative Meaning) ความหมายแฝงบางความหมายอาจถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นความหมายหลัก ซึ่งเรียกว่า “มายาคติ” อันเนื่องมาจากมิติเชิงอำนาจและอุดมการณ์ที่ผู้สร้างความหมายให้เป็นไปตามที่สังคมและวัฒนธรรมกำหนดความหมาย

จากการศึกษานิทานพื้นบ้านเมืองเลยเบื้องต้นพบว่าเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเขาวนปัญญาในการใช้ชีวิต และเอาตัวรอดอย่างโดดเด่นอันเสมือนบทเรียนชีวิตที่ผู้คนสามารถนำไปปรับใช้ได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรม เช่น การใช้วาทศิลป์วิฤติให้เป็นโอกาส หรือจากผิดเป็นถูก การวางแผนทำงานเพื่อยกระดับฐานะให้ดีขึ้น การอดทนเพื่อเอาชีวิตรอด ซึ่งเขาวนปัญญาดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างมีกระบวนการ ดังที่ Sirasunthorn (2015) อธิบายการสร้างความรู้ไว้ว่าต้องอาศัยการประกอบสร้างอย่างมีกระบวนการอันได้แก่ ความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งครอบคลุมถึงการคิดดี การคิดเพื่อประกอบสร้างสิ่งที่ดี การคิดแบบอเนกนัย หรือการคิดกว้างไกลหลายทิศทาง การคิดยืดหยุ่น มีจินตนาการ คิดอย่างละเอียด และการคิดเพื่อสร้างสิ่งใหม่ หรือนวัตกรรมที่ไม่เคยมีผู้ใดคิดสร้างสรรค์มาก่อน และที่สำคัญที่สุดคือความใหม่หรือการเป็นต้นแบบ การใช้งานได้ และเหมาะสมกับบริบท เขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยเสมือนชุดความรู้ชุดหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างมีกระบวนการเช่นเดียวกับกระบวนการสร้างสรรค์ความรู้ตามแนวคิดดังกล่าวข้างต้น การศึกษาการประกอบสร้างเขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยย่อมช่วยค้นพบกุญแจไขสู่การดำเนินชีวิตอย่างชาญฉลาดในสังคมท้องถิ่นที่เรียกว่าทุนทางสังคม ซึ่งลักษณะเป็นเครือข่ายทางสังคมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ทั้งที่ดำรงอยู่ในรูปของค่านิยม จารีตวัฒนธรรมของประชาชน ความสำนึกร่วมกันในความเป็นเจ้าของ และความเป็นชุมชนเดียวกัน มีความเคารพต่อกัน มีความไว้วางใจกัน และต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน (Romratanaphan, 2005) นิทานพื้นบ้านเมืองเลยจึงเป็นทุนทางสังคมของคนท้องถิ่นที่สามารถต่อรองต่อสู่ท้าทายกับปัญหาทุกยุคสมัย

เชาวน์ปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลย

นิทานพื้นบ้านเมืองเลยมีความรู้สำคัญที่นำศึกษา คือเชาวน์ปัญญา (Intelligence) อันหมายถึงความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล สามารถตัดสินใจ แก้ปัญหาและปรับตัวเข้ากับสถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีความหมาย 2 นัย คือ องค์ประกอบทางการคิด และกระบวนการทางการคิด (Royal Institute Edition, 2012) จากการศึกษาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยมีเนื้อเรื่องประกอบไปด้วยเชาวน์ปัญญาที่น่าสนใจ 3 ด้าน ได้แก่ เชาวน์ปัญญาด้านวาทศิลป์ (Rhetorical Intelligence) เชาวน์ปัญญาด้านจริยวัตร (Behavioral Intelligence) และเชาวน์ปัญญาด้านมโนทัศน์ (Conceptual intelligence) ที่นำไปสู่การเอาตัวรอดและการแก้ปัญหาได้อย่างดี

เชาวน์ปัญญาด้านวาทศิลป์ (Rhetorical Intelligence) หมายถึงเชาวน์ปัญญาที่มาจากการประกอบสร้างวาทะคำพูดโดยมีเป้าหมายโน้มน้าวใจผู้รับสารให้คล้อยตาม อันสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับวาทศิลป์ (Rhetoric) ที่ Prachakul (2009) ได้อธิบายไว้ว่าหมายถึงกลวิธีการประกอบสร้างวาทะที่เป็นคำพูดหรือข้อเขียน โดยมีเป้าหมายโน้มน้าวใจผู้รับสารให้คล้อยตาม รวมถึงสร้างรสชาติสีสนให้คำพูดหรือข้อเขียนเพื่อให้ผู้รับสารรู้สึกสะกดตาประทับใจ ซึ่งนิทานพื้นบ้านเมืองที่มีเชาวน์ปัญญาด้านวาทศิลป์ ได้แก่ นิทานเรื่องน้อยหาญหนี หัวล้านชอบยอ ผัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด ลูกสะใภ้เศรษฐี และผีกองกอย ดังตัวอย่างในนิทานเรื่องผีดิบพื้ม ซึ่งเล่ากันว่าเป็นผีที่ชอบกินเนื้อสัตว์รวมทั้งคนด้วย พี่น้องคูหนึ่งไปทำไร่จำเป็นต้องนอนค้างคืนในป่า ผีดิบพื้มตนหนึ่งรูปร่างใหญ่โตเข้ามาในไร่เห็นเด็กหนุ่มสองคนก็น้ำลายไหลอยากจับไปกิน พี่ชายเห็นก่อนรีบวิ่งหนีไปหลบบนกระท่อมอีกหลังด้วยความกลัว ส่วนน้องชายทำใจดีสู้เสือและเรียกผีดิบพื้มว่าปู่ ทำให้ผีดิบพื้มใจเย็นลง และไม่จับกิน ตัวอย่างเช่น

“ส่วนน้องชายเห็นผีดิบพื้มทีหลัง ตกใจกลัวเหมือนกัน แต่ครั้งจะหนีคงไม่ทัน จึงทำใจดีสู้เสือ โดยเรียกผีดิบพื้มว่าปู่ และพูดอย่างอ่อนน้อมว่า รู้สึกขอบคุณปู่ที่อุตส่าห์มาเยี่ยมหลานปู่ต้องการอะไรก็ยินดีทำให้ หากไม่เกินความสามารถของตน ฝ่ายผีดิบพื้มเมื่อเห็นชายหนุ่มพูดอ่อนน้อมเช่นนั้น ก็นึกสงสารขึ้นมาบ้าง จึงถามไปว่าจะเอาอะไรให้ก็รับหมาก็แล้วกัน”

(Saratassananan, 1992)

นอกจากนี้ เชาวน์ปัญญาด้านวาทศิลป์ยังช่วยสร้างมนุษยสัมพันธ์ในสังคมได้ดี ดังปรากฏในนิทานเรื่องหัวล้านชอบยอ ที่เล่าถึงชายคนหนึ่งพกเงินมาเต็มถุงใหญ่เพื่อมาขอซื้อวัวของชายหัวล้าน แต่เรียกชายหัวล้านว่าคุณตาหัวล้าน ชายหัวล้านจึงไม่ขายวัวให้ ในขณะที่ชายอีกคนไปขอซื้อวัวของชายหัวล้านพูดจาอ่อนหวานน่าฟังเรียกชายหัวล้านว่า คุณพ่อผมตกปกหน้า ชายหัวล้านจึงยกวัวให้โดยไม่ขาย ตัวอย่างเช่น

ชายหนุ่มคนหนึ่งพกห่อเงินเหรียญบาทมาเต็มถุงขนาดใหญ่ มาถามซื้อวัวคู่นี้ของแก โดยวางทำเป็นคนมีเงิน มาถามแกอย่างไม่เกรงใจว่า “คุณตาหัวล้าน หลานขอถามสักหน่อยจวน้อยคู่นี้ขายแท้หรือไม่” แกได้ยินเช่นนั้น รู้สึกโกรธเป็นพินเป็นไฟขึ้นมาทันที แกตอบด้วยความไม่พอใจว่า “กูบขายดอก ไผ่บอกว่ากูขายจัว”...อยู่ต่อมาอีหลายวัน มีชายหนุ่มคนหนึ่งเป็นคนเฉลียวฉลาด สุภาพอ่อนน้อม และรู้จักนิสัยชายผู้เป็นเจ้าของวัวเป็นอย่างดี ได้เข้ามาขอซื้อวัวคู่นั้น โดยขณะเข้ามาทำพินอปปิเทา ยกมือไหว้แล้วพูดอย่างอ่อนน้อมว่า “คุณพ่อผมตกปกหน้า ดุสสะสวย คี๊วก็คั้ง วัวงามทั้งสองของพ่อนี้ ขายแท้หรือไม่” ชายศีรษะล้านได้ยินคำพูดอ่อนน้อมเช่นนั้นรู้สึกชอบใจ ดูหน้าตาดีแถมแจ่มใส แกนั่งคิดอยู่ครู่หนึ่ง จึงพูดตอบว่า

“**เว้าถักข้อขอดายให้ซื่อๆ เว้าบ่อถักข้อ ขอซื่อบ่ขาย ลูกเอย**” ชายหนุ่มไต้ยีนเช่นนี้รู้สึกยีนดี
ที่จะได้วัฟวี จึงก้อมกราบขอบคุณเจ้าของวัวอีกครั้งหนึ่ง

(Saratassananan, 1992)

เขาวนปัญญาด้านด้านวาทศิลป์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการเป็นผู้มีปียวาจารย์่อมสามารถเอาตัวรอด
จากความตาย หรืออุปสรรคต่างๆ ในชีวิต แม้จะอยู่ในสถานการณ์คับขันก็สามารถรอดพ้นผ่านไปได้อีกทั้ง
ยังช่วยเฝ้ารับสิ่งตอบแทนที่ดีในชีวิตจากมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่น

เขาวนปัญญาด้านจริยวัตร (Behavioral Intelligence) คำว่า “จริยวัตร” หรือ Behavior
ตามความหมายของพจนานุกรมศึกษาศาสตร์ หมายถึงการกระทำที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าประกอบด้วยพฤติกรรม
ภายนอก เช่น การเคลื่อนไหวร่างกาย การพูดโต้ตอบ ยืน เดิน และพฤติกรรมภายนอก เช่น อารมณ์ ความรู้สึก
ที่แสดงออกมา (Royal Institute Edition, 2012) เขาวนปัญญาด้านจริยวัตรจึงหมายถึงเขาวนปัญญาที่มาจาก
พฤติกรรม หรือการกระทำเพื่อแก้ปัญหาบางประการ หรือการเอาตัวรอดจากสถานการณ์คับขัน นิทาน
พื้นบ้านเมืองเลยที่มีเขาวนปัญญาด้านจริยวัตร ได้แก่ นิทานเรื่องกวางค้ำกับสหาย และฝีกองกอยในที่นี้จะขอ
ยกตัวอย่างในนิทานเรื่องฝีกองกอยที่เล่าถึงฝีกองกอยนางหนึ่งจับตัวท้าวโหล่นไปกักไว้ในถ้ำของตนบนภูเขา
ลูกหนึ่ง และบังคับให้อยู่กินฉันสามีภรรยาจนมีลูกด้วยกันหนึ่งคน วันหนึ่งท้าวโหล่นคิดถึงบ้านจึงคิดหนีออกจาก
ถ้ำ ระหว่างทางฝีกองกอยตามมาทัน ท้าวโหล่นจึงซ่อนตัวด้วยการเอาหัวซุกเข้าไปในโพรงดิน เอากันไค้งขึ้น
ฝีกองกอยเอามือลูบคล้ำตามตัว แต่ท้าวโหล่นอดกลั้นไม่ยอมขยับหรือร้องออกมากระทั่งทนไม่ไหว
ผายลมออกมามีกลิ่นเหม็นมาก ฝีกองกอยเข้าใจว่าท้าวโหล่นตายแล้ว เพราะร่างกายมีกลิ่นเหม็นศพจึงร้องให้
คร่ำครวญแล้วเอาห้องวิเศษที่สามารถอธิษฐานขอพรได้ จากนั้นก็กลับไปอยู่กับลูก หลังจากฝีกองกอยไปแล้ว
ท้าวโหล่นก็อธิษฐานขอพร ได้บ้าน แก้วแหวนเงินทอง และภรรยาใหม่ อยู่อย่างมีความสุข ตัวอย่างเช่น

เมื่อฝีกองกอยตามมาถึงที่แห่งหนึ่ง ซึ่งท้าวโหล่นกำลังลัดเลาะหาทางออกจากป่า
เหลือบไปเห็นฝีกองกอยกำลังวิ่งมา ท้าวโหล่นเห็นจวนตัวเช่นนั้น ก็รีบแก้ไขสถานการณ์
ด้วยการเอาหัวซุกเข้าไปในโพรงดิน เอากันไค้งไค้งขึ้นข้างบนและนั่งอยู่ ฝีกองกอยตามมาถึงตัว
ท้าวโหล่นก็ตรงเข้าสวมกอดและเขย่าพร้อมกับเรียกชื่อท้าวโหล่น เห็นท้าวโหล่นแน่นิ่งอยู่เป็น
นานไม่เคยเคลื่อนไหวเข้าใจว่าเขาคงตายเสียแล้วก็ทำให้อาลัยรัก แต่เพื่อความแน่ใจ นางจึงเอามือ
ลูบคล้ำจี๊ไซตามลำตัวและสีข้างท้าวโหล่นอีก เนื่องจากไม่แน่ใจว่าเขาตายจริงหรือเปล่า ขณะ
ฝีกองกอยทำเช่นนั้น ท้าวโหล่นก็รู้สึกจี๊จี๊เป็นกำลัง จึงพยายามอดกลั้นอย่างเต็มที่ จนผายลม
ออกมามีกลิ่นเหม็นมาก เมื่อได้กลิ่นเช่นนั้น ฝีกองกอยคิดว่าท้าวโหล่นตายแน่แล้ว ร่างกาย
จึงมีกลิ่นเหม็น หลังจากร้องให้คร่ำครวญอยู่เป็นเวลานาน พอสร้างโคกด้วยความอาลัยรัก
ท้าวโหล่น นางจึงเอาห้องวิเศษมาวางไว้ให้ท้าวโหล่นใบหนึ่งและบอกถึงความวิเศษของห้องนั้น
ว่าผู้เป็นเจ้าของสามารถดีเพื่ออธิษฐานขอเอาอะไรได้ถึงสามครั้ง เมื่อมอบห้องวิเศษให้ท้าวโหล่น
แล้ว ฝีกองกอยก็กลับไปถ้ำหาลูกของตน

(Saratassananan, 1992)

จริยวัตรดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความอดทนอดกลั้นของท้าวโหล่นจนสามารถรอดพ้นจากความตาย
มาได้ หากเราทุกคนมีความอดทนเช่นท้าวโหล่นก็จะรอดพ้นจากอุปสรรคได้เช่นกัน

เขาวนปัญญาด้านมโนทัศน์ (Conceptual intelligence) คำว่า มโนทัศน์ หรือ Concept หมายถึง
ภาพ หรือความคิดในสมองที่เป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ละบุคคลอาจมีมโนทัศน์ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในระดับ

แตกต่างกัน (Royal Institute Edition, 2012) เขาวนปัญญาด้านมนทัศน์จึงหมายถึงเขาวนปัญญาที่มาจาก การคิดอย่างมีสติ หรือวางแผนจากความคิดอย่างละเอียดเพื่อเอาตัวรอดทุกสถานการณ์ นิทานพื้นบ้านเมืองเลย ที่มีเขาวนปัญญาด้านมนทัศน์ได้แก่ นิทานเรื่องสี่สหาย และหลาบตายชายขี้ ในประเด็นนี้จะขอยกตัวอย่าง ในนิทานเรื่องหลาบตายชายขี้ที่เล่าถึงชายคนหนึ่งคิดหาสินค้าที่จะนำไปขายอยู่เป็นเวลานาน ในที่สุดก็คิดออก ว่ามีอยู่เดียวที่คนไม่คิดจะขายคือขี้ของคน และนำความคิดไปปรึกษาเมียตัวเอง คราวแรกเมียแค้นค้ำคานและไม่ ยอมร่วมมือด้วย แต่ผัวแกขี้แจงว่าการหาอุจจาระอยู่ที่ความพยายาม ไม่ใช่จะหาได้ในระยะเวลาอันสั้น การสะสมอุจจาระก็ได้เสียเวลาทำมาหากินแต่อย่างใดเพียงถ่ายออกมาแล้วก็รวบรวมไว้ ในที่สุดเมียก็เห็นชอบ ด้วย หลังจากสะสมอุจจาระได้มากพอแล้ว ชายคนนี้ก็พายเรือนำอุจจาระไปเร่ขาย คนต่างมุงดูแล้วบอกว่า ไม่เชื่อ ดังนั้น จึงทำพนัน กระทั่งชายเจ้าของเรือชนะได้เงิน 5 ชั่ง เมียก็พลอยดีใจไปด้วย ตัวอย่างเช่น

เมื่อพูดเร่ขายอยู่พักใหญ่ คนก็มามุงดูและไถ่ถามกันว่า อุจจาระของคนจริงๆหรือ แกก็ ตอบว่า อุจจาระคนจริงๆ คนเหล่านั้นไม่มีใครยอมเชื่อ จึงเกิดทำพนันกันขึ้น โดยชายเจ้าของ เรือจะยอมเสียเงินให้ถ้ามิใช่อุจจาระคนจริง ในที่สุดก็ตกลงพนันกันเป็นเงิน 5 ชั่ง ซึ่งเงิน 5 ชั่ง สมัยโน้นมีค่าไม่น้อย หากเทียบกับค่าของเงินสมัยนี้ก็หลายหมื่นบาท เมื่อตกลงและเอา เงินลงเดิมพันกันแล้ว ชายเจ้าของอุจจาระก็เปิดไหลินค้าของตนขึ้นทุกไห พวกที่มาพนันก็มุงดู เมื่อเห็นอุจจาระจริง ทั้งส่งกลิ่นเหม็นคลุ้งไปหมด ต่างอาเจียนกันเป็นแถวทีเดียว ในที่สุดชาย เจ้าของอุจจาระเป็นฝ่ายชนะ

(Saratassananan, 1992)

มนทัศน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นการคิดทำมาหากินของผู้ชายคนหนึ่งซึ่งคิดไม่เหมือนใคร นับเป็น มนทัศน์ที่สามารถหาทางออก หรือแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีแนวคิดหนึ่ง

เขาวนปัญญาทั้ง 3 ด้านดังกล่าวแสดงให้เห็นความชาญฉลาดของคนท้องถิ่นในการดำเนินชีวิตได้ อย่างดียิ่ง เขาวนปัญญาด้านวาทศิลป์ หากผู้ใดมีปิยวาจาย่อมได้รับการยอมรับ สามารถเอาตัวรอดได้แม้เผชิญ กับเหตุการณ์คับขัน เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนแม้ว่าจะเป็นช่างโมโหหรือจิตกล้าแข็งเพียงใดก็ยอม อ่อนโยนลงเมื่อได้ยินวาจาที่รื่นหู ส่วนเขาวนปัญญาด้านจริยวัตรเป็นพฤติกรรมการเอาตัวรอดที่มีอยู่ ในสัญชาตญาณของมนุษย์ทุกคน หากตัดสินใจแสดงพฤติกรรมที่ฉลาดก็จะสามารถผ่านพ้นอุปสรรคไปได้ และ เขาวนปัญญาด้านมนทัศน์ ซึ่งเป็นความสามารถของมนุษย์ในการคิดวางแผนแก้ปัญหา หากรู้จักคิดก่อนพูด คิดก่อนทำสิ่งใด ย่อมเกิดการผิดพลาดน้อยที่สุด เขาวนปัญญาทั้ง 3 ด้านคือบทเรียนชีวิตที่ประเสริฐ ซึ่งเมื่อ รวมอยู่ในตัวคนครบถ้วนจะทำให้ดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข

การประกอบสร้างเขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลย

ในประเด็นนี้ผู้เขียนนำแนวคิดการประกอบสร้างทางสังคม (Social Construction) มาเป็นแนวคิด หลักในการวิเคราะห์ข้อมูล Bruce (2016) อธิบายว่า การประกอบสร้างทางสังคมเป็นผลผลิตจากวัฒนธรรม สังคมที่มักจะสถาปนาวัฒนธรรมของตนให้ผู้คนคิดไปว่ามีอยู่จริง ในทางปฏิบัติเรามีเครื่องมือมากมายที่จะ สถาปนาสังคมที่เราสร้างขึ้นมาให้กลายเป็นสิ่งที่ไม่อาจควบคุมได้และหลงคิดว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง สังคม ประกอบสร้างความจริงขึ้นมา การประกอบสร้างจึงเป็นกระบวนการสร้างความหมายให้เกิดขึ้นในสังคมตาม บริบทที่ผู้สื่อความหมายต้องการสร้างความจริงให้เกิดขึ้น ความจริงนั้นอาจไม่ใช่ความจริงเสมอไป แต่มีนัยยะ บางอย่างที่มีความหมายต่อโลกและต่อสังคม (Sukkhong, 2023) ซึ่งนิทานพื้นบ้านเมืองเลยย่อมถูกประกอบ สร้างขึ้นอย่างมีกระบวนการ หรือกลวิธีอย่างแยบยลเพื่อเสนอให้เห็นเขาวนปัญญาในด้านต่างๆ และเมื่อศึกษา

วิเคราะห์ดูแล้วนิทานพื้นบ้านเมืองเลยมีลักษณะเป็นเรื่องเล่าแบบวรรณกรรม การศึกษาเรื่องเล่านี้มักศึกษาตามองค์ประกอบต่างๆ ของวรรณกรรม เช่น โครงเรื่อง ตัวละคร แนวคิด ฉาก ผู้เล่าเรื่อง และวิธีนำเสนอเรื่อง (Tailanga, 2017) เพื่อให้เห็นกระบวนการ หรือกลวิธีดังกล่าว ผู้เขียนจึงนำแนวคิดการเล่าเรื่องผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรมมาเป็นแนวคิดรองในการศึกษา และเมื่อศึกษาวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านเมืองเลยพบว่า มีกลวิธีประกอบสร้างเขาวนปัญญาจากการเล่าเรื่องผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม ได้แก่ การเล่าเรื่องผ่านตัวละคร การเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์ และการเล่าเรื่องผ่านความขัดแย้ง ดังจะอธิบายตามลำดับต่อไปนี้

1. การเล่าเรื่องผ่านตัวละคร ตัวละคร คือผู้ที่ตกอยู่ในเหตุการณ์หรือสถานการณ์ มีแรงจูงใจในการกระทำเพื่อต่อสู้ดิ้นรนในสถานการณ์ที่เป็นปัญหา แรงจูงใจของตัวละครอาจนำไปสู่เหตุการณ์ที่เป็นปัญหา (Sangkaphanthanon, 1996) การเล่าเรื่องผ่านตัวละครนับเป็นกลวิธีการประกอบสร้างที่โดดเด่นที่สุด เนื่องจากในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยมักเล่าเรื่องผ่านตัวละครเอกในเรื่องเป็นสำคัญ และให้ตัวละครเอกเป็นผู้แสดงเขาวนปัญญาในด้านต่างๆ ซึ่งตัวละครในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยประกอบไปด้วยตัวละครที่เป็นผีคน และสัตว์ ผีมักเป็นตัวละครประกอบที่สร้างเหตุการณ์ปมขัดแย้งในเรื่อง ส่วนใหญ่แล้วนิทานพื้นบ้านเมืองเลยจะกำหนดให้คนเป็นตัวละครเอก มีเพียงเรื่องเดียวให้สัตว์เป็นตัวละครเอก คือนิทานเรื่องกวางคำกับสหาย เพราะมีเค้าโครงเรื่องมาจากนิทานชาดก แต่ก็แสดงให้เห็นปฏิภาณเขาวนปัญญาได้อย่างแจ่มชัด โดยแสดงผ่านจริยวัตรหรือพฤติกรรมที่ฉลาดเชิงบวก แม้กวางคำจะติดแร้วที่นายพรานดักไว้ เพื่อนๆ ของกวางคำ ไม่ว่าจะนกต่าโน หรือเต่า ต่างพากันช่วยเหลือถ่วงเวลาไม่ให้นายพรานไปถึงแร้วดักกวางคำ และแม้ว่ากวางคำจะหลุดจากแร้วได้ และเต่าถูกนายพรานจับได้แทน กวางคำก็ไม่หนีเอาตัวรอดกลับมาช่วยเพื่อนด้วยการหลอกล่อนายพรานให้วิ่งตามตนไป แล้วก็วิ่งวกกลับมาช่วยเพื่อนได้ในที่สุด ตัวอย่างเช่น

ฝ่ายกวางคำซึ่งเป็นสัตว์ฉลาด พอหลอกล่อนายพรานตามตนไปไกลแล้ว ก็วิ่งวกกลับมาหาสหายเต่า รีบเอาเขาซ้อนถูงยามไว้แล้วกระโดดหนีเข้าป่าไป เมื่อเข้าไปในป่าเห็นว่าปลอดภัยดีแล้ว จึงวางถูงยามลงกับพื้นดิน ให้เต่าคลานออกมาจากถูงยาม ทั้งกวางคำ เต่า และนกจึงปลอดภัยด้วยประการฉะนี้

(Saratassananan, 1992)

ตัวละครเอกที่เป็นคนซึ่งมักถูกกำหนดให้เป็นผู้แสดงเขาวนปัญญา เช่น นิทานเรื่องผัวเป็นเพี้ย เพราะเมียช่างพูดที่กำหนดให้เมียเป็นผู้มีไหวพริบดีด้านวาทศิลป์ พูดจาดีจนผัวได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือเพี้ย (ตำแหน่งขุนนางโบราณในเขตล้านนาหรือล้านช้างสมัยก่อน สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า พญา) เรื่องมีอยู่ว่าปลัดอำเภอดีใจเพื่อนผัวเดินทางมาเยี่ยมสองผัวเมีย แต่ผัวไม่ยอมออกไปล่าสัตว์ตั้งแต่เช้ามีด ผัวเห็นเพื่อนผัวมาเยือนก็ดีใจจัดเลี้ยงด้วยการทำอาหารจากไก่ต่อของผัวที่มีตัวเดียว ครั้นผัวกลับมารู้เข้าก็โกรธด่าว่าและกำลังจะทุบตีเมีย แต่ปลัดอำเภอมะมาเยี่ยมเห็นเข้าพอดีจึงห้ามไว้แล้วสอบถามความจริง ฝ่ายเมียพูดให้ร้ายกลายเป็นดีด้วยการบอกว่าผัวไม่พอใจที่ฆ่าเพียงไก่ตัวเดียวต้อนรับ น่าจะฆ่าหมูทำอาหารให้กินจึงจะสมเกียรติ ฝ่ายปลัดอำเภอก็เข้าใจว่าที่เมียเพื่อพูดเป็นความจริงจึงขอบคุณ และแต่งตั้งให้เพื่อนเป็นผู้ใหญ่บ้านตัวอย่างเช่น

ฝ่ายเมียเจ้าของบ้าน ผู้มีไหวพริบดีและเข้าใจพูดให้ร้ายกลายเป็นดี ก็ตอบปลัดอำเภว่าสาเหตุที่ทะเลาะกัน เนื่องจากผัวของตนต่อว่าเรื่องการต้อนรับปลัดอำเภ เห็นว่าให้การต้อนรับไม่สมเกียรติ ทำไม่ฆ่าไก่เพียงตัวเดียวเท่านั้น ควรจะหาไก่หลายๆ ตัว หรือฆ่าหมู

ต้อนรับจึงจะเหมาะสม...หลายเดือนต่อมา ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านว่างลง ปลัดอำเภอผู้เป็นเพื่อน
ได้มาเป็นประธานการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านนั้น จึงแต่งตั้งให้ชายผู้เพื่อนเป็นผู้ใหญ่บ้าน

(Saratassananan, 1992)

การประกอบสร้างเขาวนปัญญาจากการเล่าเรื่องผ่านตัวละครในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยมักกำหนดให้
ตัวละครเอก ไม่ว่าจะเป็นคน หรือสัตว์แสดงเขาวนปัญญาในการเอาตัวรอดในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างคมชัด

2. การเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์ หรือสถานการณ์ที่ตัวละครต้องเผชิญ เหตุการณ์เป็นแก่นของโครงเรื่อง
ซึ่งต้องมีความสัมพันธ์กันและกันและเป็นผลกัน (Sangkaphanthanon, 1996) การเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์
เป็นกลวิธีการประกอบสร้างเขาวนปัญญาที่นำไปสู่ความขัดแย้ง การคิดตัดสินใจ การพูด และการกระทำของตัว
ละคร ในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยทุกเรื่องมีการเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์สำคัญ เช่น เหตุการณ์คัดเลือกลูกสะใภ้
ของเศรษฐีที่ประกาศให้หญิงที่สมประกอบมาตอบคำถามเพื่อรับการคัดเลือกเป็นสะใภ้ โดยมีคำถามอยู่ว่า
มีปลาอยู่ตัวเดียว ขยาดโตพอสมควร เราจะประกอบอาหารโดยวิธีใดจึงจะได้กินนานๆ หญิงสาวหลายคนตอบ
คำถามซ้ำๆ กันแต่มีหญิงสาวคนหนึ่งตอบต่างออกไป และได้รับคัดเลือกให้เป็นสะใภ้เศรษฐีในที่สุด ตัวอย่างเช่น

หญิงสาวเพียงคนเดียวที่ตอบแตกต่างคนอื่น คือนำปลานั้นมาประกอบอาหารครึ่ง
เดียวโดยจะทำเป็นแกงหรือน้ำพริกหรือทำอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ทำเสร็จแล้วให้แบ่ง
อาหารนั้นแจกจ่ายแก่ญาติ เช่น ลุง ป้า น้า อา ตา ยาย และผู้สนิทคุ้นเคยซึ่งเคยได้พึ่งพา
อาศัยกันโดยทั่วกันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ภายหลังเมื่อผู้ได้รับส่วนแบ่งอาหารเหล่านั้นมี
อาหารอะไรดี ๆ ซึ่งพอที่เขาจะแบ่งมาให้เราได้ เขาก็จะแบ่งมาตอบแทน เราก็จะได้กินอาหาร
ต่อไปนานๆ คำตอบนี้เป็นที่พอใจของเศรษฐีมาก เพราะแสดงถึงลักษณะนิสัยของผู้ตอบว่า เป็น
ผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว และเปี่ยมด้วยเมตตาธรรม จึงตัดสินใจให้หญิงสาวคนนี้
ชนะการคัดเลือก

(Saratassananan, 1992)

การเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การแสดงเขาวนปัญญาของหญิงสาวสะใภ้เศรษฐีที่สามารถ
เอาชนะใจเศรษฐีได้ในที่สุด การประกอบสร้างเขาวนปัญญาจากการเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์เป็นกลวิธีที่พบใน
นิทานพื้นบ้านเมืองเลยอีกหลายเรื่อง เช่น เหตุการณ์นกอินทรีคาบคนบินผ่านมาในนิทานเรื่องสี่สหาย
ที่เดินทางมาถึงศาลาริมบึงใหญ่ ชายคนที่เรียนโหราศาสตร์ทำนายว่าจะมีโชคลาภที่นี้จึงชวนเพื่อนอีกสามคน
อยู่รอก่อน สักพักนกอินทรีก็บินคาบคนบินผ่านมา ชายหนุ่มแมนธนูยิงลูกธนูใส่คนอินทรีจึงปล่อยคนตกลง
ในบึงใหญ่ ชายหนุ่มนักประดาน้ำรีบดำลงไปนำร่างหญิงสาวขึ้นมา และชายหนุ่มคนที่สี่ลงมือเป่ามนต์วิเศษ
ช่วยให้หญิงสาวให้ฟื้นขึ้น แต่พอหญิงสาวฟื้นขึ้นมาชายสี่คนต่างแย่งชิงจะเอาหญิงสาวเป็นภรรยาของตน
จนพระมโหสถต้องมาช่วยตัดสิน ตัวอย่างเช่น

ชายคนที่เรียนจบวิชาโหราศาสตร์ จึงหยิบกระดานและดินสอมาขีดเขียนดูฤกษ์ยาม
และเหตุการณ์ต่างๆ ตามวิธีที่ตนได้เรียนมา ทันใดนั้น จึงบอกเพื่อนๆ ว่า พวกเราเพิ่งพากันไป
ไหน จงยับยั้งพักอยู่ที่นี้ก่อน เพราะอาจจะมีโชคลาภเกิดขึ้นได้...เมื่อสี่สหายพักอยู่ครู่ใหญ่
ก็ปรากฏว่ามีนกอินทรีขนาดใหญ่คาบคนบินผ่านมาทางศาลานั้นจริง ตามที่ชายคนที่หนึ่ง
ได้ทำนายไว้ ฝ่ายชายหนุ่มผู้แมนธนูได้ยิงสหายบอกเช่นนั้น ก็เตรียมเอาลูกธนูพาดสายธนูไว้
พอนกอินทรีคาบคนผ่านมาก็ยิงใส่คนอินทรีทันที ถูกโคนปีกนกอินทรีพอดีจนปีกหัก นกอินทรี

ต้องร่อนลงที่บึง และปล่อยคนที่คาบมานั้นจมน้ำดังลงไปยังก้นบึง ชายหนุ่มนักประดาน้ำ
เมื่อเห็นนกอินทรีย่นกอินทรีปล่อยคนที่คาบมาจมน้ำไปในน้ำ ก็ไม่รอช้ารีบประโดดดำดิ่ง
ลงไปใบบึง ลืมตาดูและควานหาคนที่จมน้ำ ปรากฏว่าเป็นศพหญิงสาวรูปร่างงามมาก
เมื่อคลำดูก็รู้ชัดว่าหญิงสาวคนนั้นสิ้นใจนานแล้วเพราะร่างกายแข็งทื่อและเย็นชืด...ชายคนนั้น
ก็อุ้มขึ้นมาวางไว้บนศาลา ชายหนุ่มคนที่ลีไม่รอช้า รีบเข้าไปใกล้ๆ ศพทันที แล้วลงมือเสก
เป่ามนวิเศษหลายๆ ครั้งทั่วสรรพางค์กายของหญิงสาว ร่างกายของหญิงสาวค่อยๆ อุณหภูมิ
ที่ละน้อยๆ และค่อยหายใจฟื้นขึ้นมา

(Saratassananan, 1992)

การเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การแสดงเขาวนปัญญาที่มาจากความสามารถของชายทั้งสี่
ตามที่เล่าเรียนมา ต่างพากันช่วยชีวิตหญิงสาวได้จนสำเร็จ

3. การเล่าเรื่องผ่านความขัดแย้ง ความขัดแย้งหรืออุปสรรคถือว่าเป็นหัวใจของโครงเรื่องเพราะเป็น
ส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เป็นปัญหา อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาหรือการต่อสู้ดิ้นรนของ
ตัวละคร (Saratassananan,1992) ในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยมีการประกอบสร้างเขาวนปัญญาจากการเล่า
เรื่องผ่านความขัดแย้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเล่าเรื่องผ่านความขัดแย้งภายนอก กล่าวคือความขัดแย้งที่เกิดขึ้น
ระหว่างตัวละครกับตัวละคร ดังปรากฏในนิทานเรื่องสี่สหาย จากตัวอย่างในประเด็นข้างต้นคือการเล่าเรื่องผ่าน
เหตุการณ์กรทั่งนำไปสู่ความขัดแย้งของสหายสี่คนที่ต้องการหญิงสาวเป็นภรรยา ท้ายที่สุดพระมโหสถเป็น
ผู้ตัดสินให้ชายนักประดาน้ำเป็นผู้ได้หญิงสาวเป็นภรรยา เพราะเป็นคนที่มีฝีมือใกล้เคียงหญิงสาวเป็นคนแรก
โดยก่อนที่จะตัดสินพระมโหสถได้สอบถามว่าจะยอมเชื่อฟังคำตัดสินของตนหรือไม่ ชายทั้งสี่ก็ยินยอม ซึ่งแสดง
ให้เห็นเขาวนปัญญาของพระมโหสถจากเหตุการณ์ความขัดแย้งของสี่สหาย ตัวอย่างเช่น

และก่อนที่จะตัดสินชี้ขาดพระมโหสถได้สอบถามว่า จะยอมเชื่อฟังคำตัดสินของตน
หรือไม่ ชายหนุ่มทั้งสี่คนตกลงยินยอมที่จะปฏิบัติตาม เมื่อพระมโหสถได้ใคร่ครวญดู
ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว จึงตัดสินใจให้คนที่สาม คือคนที่ลงไปงมหาหญิงสาวขึ้นมา
เป็นผู้มีสิทธิ์กว่าคนอื่น เพราะชายหนุ่มผู้นี้เป็นผู้แตะต้องลูกกำไลตัวหญิงสาว และรู้ว่า
ผู้ที่คนนำขึ้นมาเป็นเพศอะไร นับว่าเป็นผู้ใกล้เคียงหญิงสาวมากกว่าคนอื่น ทั้งหญิงสาวมีมลทิน
มัวหมองเนื่องจากต้องมือชายหนุ่มคนนี้

(Saratassananan, 1992)

การประกอบสร้างเขาวนปัญญาจากการเล่าเรื่องผ่านความขัดแย้งในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยยังมี
ลักษณะความขัดแย้งภายใน คือตัวละครมีความขัดแย้งกับความคิดของตนเอง กระทั่งนำไปสู่เขาวนปัญญา
ในการแก้ปัญหา ดังปรากฏในนิทานเรื่องน้อยหาญหนี ผัวเมียคู่หนึ่งเดินทางเข้าไปในป่าระหว่างทางเจอหมี
แต่ผัวตกใจกลัวหนีขึ้นต้นไม้หลบซ่อนตัวอยู่ ขณะที่เมียใจกล้าต่อสู้กับหมีจนหมีตาย ต่อมาสำนึกได้ว่าหากมีใคร
รู้เรื่องนี้เข้าจะต้องอับอายชายหน้ามีความคิดขัดแย้งภายในใจของตัวเองจนในที่สุดแสดงเขาวนปัญญาแก้ปัญหา
ความละอายใจของตัวเองด้วยการบอกให้เมียเก็บเรื่องนี้เป็นความลับแล้วให้บอกทุกคนว่าตนเป็นคนฆ่าหมี
เพราะผู้หญิงฆ่าหมี เมื่อผวนคำแล้วจะกลายเป็น ผู้หญิงขี้หมา ตัวอย่างเช่น

และแกมาคิดว่า พฤติการณ์ของตนเช่นนี้หากคนอื่นรู้เข้าคงพากันประณามว่าเป็น
ขี้ขลาดตาขาวอย่างแน่นอนและคงจะรู้สึกละอายมากทีเดียว ชายคนนั้นย็นคิดอยู่ครู่หนึ่ง

หาทางออกได้ จึงพูดกับเมียของแกว่า “เธอว่าใครเป็นคนฆ่าหมิดัวนี้” เมียแกตอบทันทีว่า “อ้าว ก็ใครละ ฉันซิเป็นคนฆ่า” ผัวจึงว่า “มันจะดีหรือ ผู้หญิง ฆ่าหมิดัว ก็เท่ากับว่า ผู้หญิง ซี้หมา แกจะยอมเป็นซี้หมาหรือ ฉันว่าไม่ดีดอก ขอให้ฉันเป็นคนฆ่าดีกว่า ฉันยอมเป็นซี้หมาเอง” และ แกกำชับเมีย เมื่อคนอื่นถาม ใครฆ่าหมิดัว ก็ขอให้บอกว่าผัวเป็นคนฆ่าก็แล้วกัน และขอให้เป็น ความลับด้วย ในที่สุดเมียก็ยอมตกลง

(Saratassananan, 1992)

การเล่าเรื่องผ่านความขัดแย้งภายในจิตใจของตัวละครดังกล่าวนำไปสู่การประกอบสร้างเขาวนปัญญา ในการเอาตัวรอด และแก้ปัญหาความละเอียดใจที่ไม่สามารถฆ่าหมิดัวได้แม้ว่าจะเป็นผู้ชาย การประกอบ สร้างเขาวนปัญญาจากการเล่าเรื่องผ่านความขัดแย้งนับเป็นอีกหนึ่งกลวิธีที่แสดงให้เห็นเขาวนปัญญาได้ อย่างแจ่มชัด

การประกอบสร้างเขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยจากการเล่าเรื่องผ่านองค์ประกอบของ วรรณกรรม ไม่ว่าจะเป็น การเล่าเรื่องผ่านตัวละคร การเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์ หรือการเล่าเรื่องผ่านความ ขัดแย้ง ล้วนแสดงให้เห็นกระบวนการประกอบสร้างเขาวนปัญญาอย่างมีศิลปะ และฉลาดคมชัด เขาวนปัญญา ทั้งหมดที่ถูกประกอบสร้างขึ้นยังเป็นบทเรียนชีวิตที่ดีที่สามารถนำไปปรับใช้ และส่งต่อความรู้ไปยังผู้อื่น เพื่อให้มีหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีสติ

เขาวนปัญญาในฐานะทุนทางสังคมของคนท้องถิ่น

เมื่อศึกษาเขาวนปัญญาด้านต่างๆ และวิเคราะห์การประกอบสร้างเขาวนปัญญาในนิทาน พื้นบ้านเมืองเลยดังกล่าวมาแล้วนั้น ทำให้เห็นคุณค่าของเขาวนปัญญาในฐานะทุนทางสังคมของคนท้องถิ่น ซึ่งทุกสังคมจำเป็นต้องมีทุนทางสังคมเพื่อการดำรงอยู่ของท้องถิ่นอย่างสันติสุข Hongsuwan (2018) อธิบาย ว่า ทุนทางสังคม (Social Capital) หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในรูปแบบเครือข่ายทางสังคม บรรทัด ฐานการแลกเปลี่ยนตอบแทน และความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ข้อมูลคติชนเป็นสิ่งที่กลุ่มชนสร้างสรรค์ขึ้นมา ไม่ว่าเรื่องเล่านิทาน ตำนานปรัมปรา เพลงพื้นบ้าน การละเล่น ศิลปะ การแสดง ความเชื่อประเพณีและ พิธีกรรม ซึ่งล้วนแต่มีความสัมพันธ์และบทบาทหน้าที่ทางสังคมทั้งสิ้น นิทานพื้นบ้านเมืองเลยในฐานะที่เป็น ข้อมูลทางวัฒนธรรมและข้อมูลทางคติชนจึงประกอบไปด้วยแนวคิดคุณค่าอันเป็นประโยชน์ที่นำไปสู่การเป็น ทุนทางสังคม ในที่นี้หมายถึงเขาวนปัญญาอันถูกประกอบสร้างขึ้นเป็นบทเรียนชีวิตสำหรับผู้คน และส่งต่อ ความปรารถนาดีนี้ไปยังกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่น ในมิติของการเป็นทุนทางสังคม ผู้เขียนตกผลึกความคิดเป็น องค์ความรู้ใหม่ที่ฝากแฝงไว้ในเขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยได้ 3 ประเด็น ได้แก่ ทุนทางสังคม สำหรับปัจเจกชน ทุนทางสังคมสำหรับครอบครัว และทุนทางสังคมสำหรับชุมชน

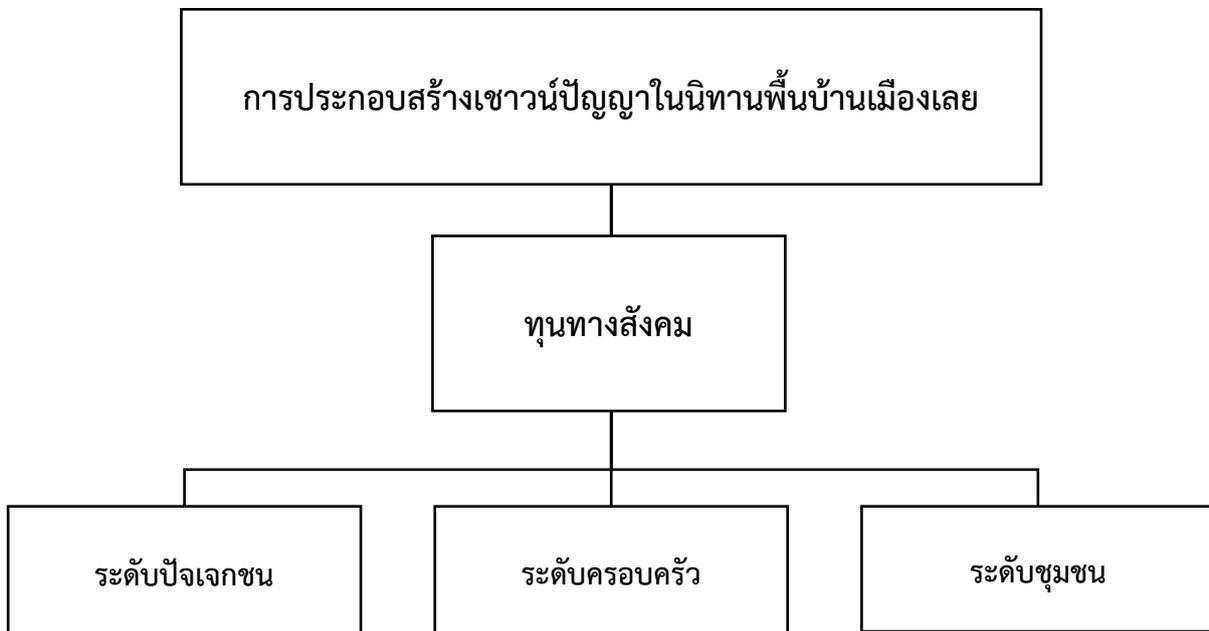
ประเด็นแรก ทุนทางสังคมสำหรับปัจเจกชน เขาวนปัญญาในฐานะที่เป็นทุนทางสังคมมีคุณค่าและ ประโยชน์ในระดับบุคคล แต่ละบุคคลสามารถเรียนรู้และเรียนรู้ไปปรับใช้ในชีวิตจริงได้ ทั้งเขาวนปัญญา ด้านวาทศิลป์ และด้านจริยวัตร ทั้งเขาวนปัญญาด้านวาทศิลป์ซึ่งเป็นเขาวนปัญญาที่ยังคุณค่าในระดับปัจเจก ชนมากที่สุด เช่น การมีปมวาจาที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ต่อบุคคลอื่นและได้รับผลประโยชน์เกินคาดคิด ดังปรากฏในนิทานเรื่องหัวล้านขอบยอ หรือการมีปมวาจาเพื่อเอาตัวรอดจากความตาย ดังปรากฏในนิทาน เรื่องผีดิบพุ่ม ที่น้องชายมีปมวาจาเรียกผีดิบพุ่มว่าปู่จนผีใจอ่อนไม่จับกิน การตอบคำถามที่แสดงให้เห็นความ มีน้ำใจของหญิงสาวคนหนึ่งทำให้ได้รับการคัดเลือกเป็นสะใภ้เศรษฐี ดังปรากฏในนิทานเรื่องสะใภ้เศรษฐี และการฉลาดพูดเพื่อเปลี่ยนสถานการณ์น่าอับอาย จากเมียฆ่าหมิดัว เป็นผัวฆ่าหมิดัวแทน ส่วนเขาวนปัญญา

ด้านจริยวัตร เช่น ความอดทนของท้าวโหล่นที่สามารถเอาตัวรอดจากเหตุการณ์คับขันขณะหนีตายจากฝักองกอย

ประเด็นที่สอง ทูทางสังคมสำหรับครอบครัว ชาวบ้านปัญญาในฐานะที่เป็นทูทางสังคมมีคุณค่าและประโยชน์ในระดับครอบครัว เมื่อบุคคลเรียนรู้ชาวบ้านปัญญาในด้านต่างๆ แล้วสามารถสร้างประโยชน์ให้แก่คนในครอบครัวได้ ดังปรากฏในนิทานเรื่องหลาบตายชายชู้ ชายหัวหน้าครอบครัวมีชาวบ้านปัญญาด้านมนโหศศีล คิดหาวิธีทำมาหากินโดยสะสมขึ้นคนไปเรื่อยๆ และใช้ชาวบ้านปัญญาทำพินันกับผู้คนจนได้เงินกลับมามากมาย หรือชาวบ้านปัญญาด้านวาทศิลป์ ดังปรากฏในนิทานเรื่องผัวเป็นเมียเพราะเมียช่างพูดที่เมียพูดจากร้ายกลายเป็นดีทำให้ผัวได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ประเด็นสุดท้าย ทูทางสังคมสำหรับชุมชน ชาวบ้านปัญญาในฐานะที่เป็นทูทางสังคมมีคุณค่าและประโยชน์ในระดับสังคม เมื่อบุคคลเรียนรู้ชาวบ้านปัญญาในด้านต่างๆ แล้วสามารถนำไปสร้างประโยชน์ให้คนในชุมชนได้ ดังตัวอย่างในนิทานเรื่องกวางคำกับสหาย ที่กวางคำและสหายมีชาวบ้านปัญญาด้านจริยวัตรในการเอาตัวรอดจากนายพรานได้ สะท้อนให้เห็นทูทางสังคมอันเป็นเครือข่ายสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนซึ่งไม่ทอดทิ้งกัน หรือตัวอย่างในนิทานเรื่องสี่สหายที่พระมโหสถใช้ชาวบ้านปัญญาด้านมนโหศศีลในการคิดไตร่ตรองหาเหตุผลเพื่อตัดสินว่าสาวงามควรเป็นกรรมสิทธิ์ของใครโดยไม่มีผู้โต้แย้ง สี่สหายยินยอมคำตัดสินและไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน เพราะพระมโหสถมีเหตุผลที่ดีในการตัดสินดังกล่าว

จากการศึกษาการประกอบสร้างชาวบ้านปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยในฐานะทูทางสังคมของคนท้องถิ่น สามารถนำเสนอเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

Figure 1: The Knowledge from the Study of the Construction of Intelligence in Local Folktales of Muang Loei: The Social Capital of Local People

จากภาพองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาการประกอบสร้างเขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลย จะเห็นได้ว่าทุนทางสังคมที่เกิดจากการประกอบสร้างเขาวนปัญญาในด้านต่างๆ ดังที่กล่าวมานั้น จะเกิดขึ้นได้อย่างทรงพลัง หากบุคคลใดสามารถเรียนรู้เขาวนปัญญาได้ครบทุกด้าน ไม่ว่าจะเขาวนปัญญาด้านวาทศิลป์ เขาวนปัญญาด้านจริยวัตร หรือเขาวนปัญญาด้านมนโฑทัศน์ ย่อมทำให้บุคคลนั้นสามารถรับมือกับปัญหาทุกเรื่องที่เขาเข้ามาในชีวิตทั้งในระดับปัจเจกชน ระดับครอบครัว และระดับชุมชนได้อย่างดีเยี่ยม นิทานพื้นบ้านเมืองเลยจึงไม่ได้เป็นเพียงข้อมูลทางวัฒนธรรมและข้อมูลทางคติชนที่อยู่ในตำราหนังสือเท่านั้น หากแต่ยังเป็นบทเรียนชีวิตที่ถอดประสบการณ์ทางอ้อมมาให้เรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้ง เขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยจึงนับเป็นทุนทางสังคมของคนท้องถิ่นที่เอื้อประโยชน์ทั้งในระดับปัจเจกชน ในระดับครอบครัว และในระดับชุมชน เมื่อชุมชนมีทุนทางสังคมก็จะทำให้ผู้คนท้องถิ่นดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบสุข นับเป็นการจัดระเบียบสังคมโดยอ้อมที่ไม่จำเป็นต้องใช้กฎหมายมาควบคุมคนในสังคม อีกทั้งยังเป็นการสร้างพลังให้สังคมท้องถิ่นเข้มแข็งด้วยการพึ่งพาตนเอง ครอบครัว และชุมชนมากกว่าการแสวงหาการพึ่งพาชุมชนเมืองสังคมอื่น รวมถึงมีอำนาจในการต่อรองต่อสู้กับภัยอื่นที่เข้ามาอีกด้วย

จากการศึกษาการประกอบสร้างเขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยในฐานะที่เป็นทุนทางสังคมของคนท้องถิ่น ผู้เขียนได้ตกผลึกความคิดเป็นองค์ความรู้ และนำเสนอเป็นภาพโมเดลไมโครชิฟสมอง ดังนี้

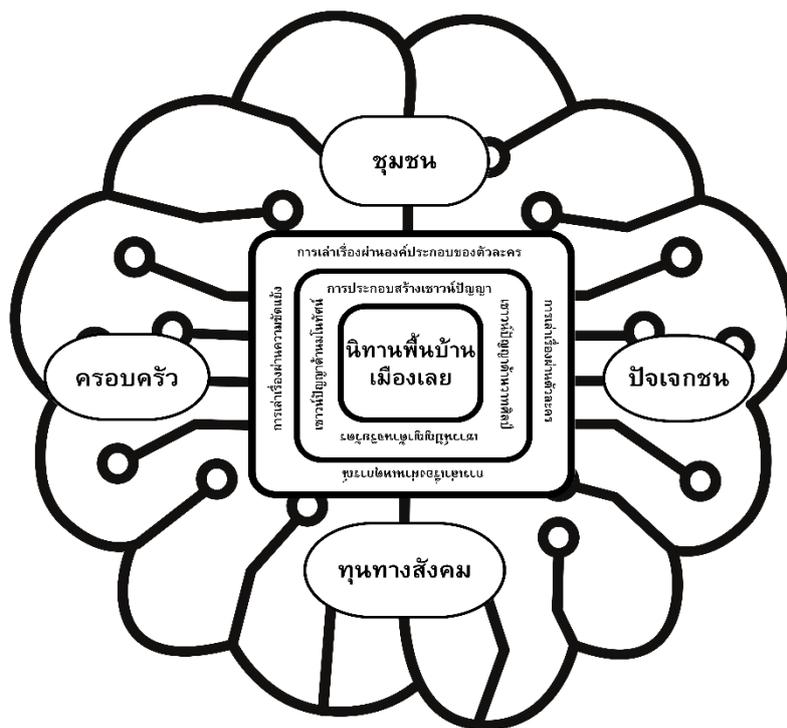

Figure 2: Brain Microchip from the Study of the Construction of Intelligence in Local Folktales of Muang Loei

จากภาพโมเดลไมโครชิฟสมองดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าเขาวนปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยมีทั้งหมด 3 ด้านด้วยกัน ได้แก่ เขาวนปัญญาด้านวาทศิลป์ เขาวนปัญญาด้านจริยวัตร และเขาวนปัญญาด้านมนโฑทัศน์ ซึ่งถูกประกอบสร้างขึ้นอย่างมีกระบวนการที่สร้างสรรค์ โดยการเล่าผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม 3 กลวิธี ได้แก่ การเล่าเรื่องผ่านตัวละคร การเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์ และการเล่าเรื่องผ่านความ

ขัดแย้ง ที่ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเข้าถึงเนื้อหาได้ดียิ่งเหมือนการฟังซิทคอมการเรียนรู้ที่ไม่มีวันสิ้นสุดเพราะมีเนื้อหาเชื่อมโยงทั้งในระดับปัจเจกชน ระดับครอบครัว และระดับชุมชน เครือข่ายความสัมพันธ์นี้ผูกโยงเป็นทุนทางสังคมที่เกื้อหนุน เสริมสร้าง และป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาหรือข้อผิดพลาดต่างๆ ผู้คนในสังคมจึงเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขและแข็งแกร่งตามแบบฉบับท้องถิ่นที่แฝงฝังรากเหง้าตนเองไว้อย่างสงบบาม

สรุป

การประกอบสร้างเขาวرنปัญญาในนิทานพื้นบ้านเมืองเลยนับเป็นทุนทางสังคมของคนท้องถิ่นที่มีคุณค่าต่อการศึกษา นิทานพื้นบ้านเมืองเลยมีเขาวرنปัญญาที่น่าสนใจ 3 ด้าน ได้แก่ เขาวرنปัญญาด้านวาทศิลป์ เขาวرنปัญญาด้านจริยวัตร และเขาวرنปัญญาด้านมนต์ศาสตร์ เขาวرنปัญญาด้านวาทศิลป์เป็นเขาวرنปัญญาที่พบมากที่สุด ประกอบด้วยการมีปมวิจาจา การพูดดีจากร้ายกลายเป็นดี และการพูดแสดงวิสัยทัศน์อย่างฉลาด เขาวرنปัญญาด้านจริยวัตร ประกอบไปด้วย ความอดทนอดกลั้น และความสามัคคีไม่ทิ้งพวกพ้อง เขาวرنปัญญาด้านมนต์ศาสตร์ ประกอบไปด้วยการวางแผนพัฒนาอาชีพทำมาหากิน และการค้นหาเหตุผลที่ดีในการตัดสินใจปัญหา ซึ่งเขาวرنปัญญาทั้งหมดล้วนเกิดขึ้นอย่างมีกระบวนการที่สร้างสรรค์ คือ การเล่าเรื่องผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรมอันมีกลวิธีที่โดดเด่น 3 แบบ ได้แก่ การเล่าเรื่องผ่านตัวละคร การเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์ และการเล่าเรื่องผ่านความขัดแย้ง กลวิธีทั้งหมดดังกล่าวแสดงให้เห็นเขาวرنปัญญาอันชาญฉลาดในการประกอบสร้างเขาวرنปัญญาอันเป็นบทเรียนชีวิตล้ำค่าให้แก่ผู้คน และนำไปสู่การเป็นทุนทางสังคมที่สร้างสายสัมพันธ์โยงใยคนท้องถิ่นทั้งในระดับปัจเจกชน ระดับครอบครัว และในระดับชุมชน

References

- Anantasant, S. (1995). *Comparative Folktales*. (2nd ed.). Bangkok: Ramkhamhaeng University Press.
- Bruce, S. (2016). *Sociology: A Pocket Edition*. Bangkok: Openworlds.
- Damsri, W. (1996). *Folktales: Nakhon Si Thammarat Local Cultural Heritage*. Nakhon Si Thammarat: Cultural Arts Center Nakhon Si Thammarat Rajabhat University.
- Hongsuwan, P. (2018). *Folklore and Social*. KhonKaen: Klangnana.
- Louiyapong, K. (2013). *Films and Construction of Society, People, History and Nation*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Romratanaphan, W. (2005). *Social Capital*. Bangkok: Learning for Community Happiness Project.
- Royal Institute Edition. (2012). *Dictionary of Educational Terms: Royal Institute*. Bangkok: Royal Institute.
- Sangkaphanthanon, Th. (1996). *Literary Criticism*. Pathum Thani: Nakhon.
- Saratassananan, S. (1992). *Folk Tales of Muang Loei*. Loei: Art and Culture Center of Loei Teacher College and Namjai Found.
- Sirasunthorn, P. (2015). *Knowledge, Power, and Health: From Theory to Practice*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Sukkhong, S. (2023). *Isan Didactic Literature: Knowledge Construction and the Relationship to Other Literature*. (Doctoral Dissertation). Mahasarakham University. Mahasarakham.

- Tariya, S. (1996). *Analysis of Folk Tales of Loei Province*. (Master's Thesis). Naresuan University. Phitsanulok.
- Taweewan, W., & Srichok, P. (2022). The Analysis of Folk Tales and Folk Media of Loei Province. *Research and Development Journal, Loei Rajabhat University*, 17(59), 75-83.
- Thanyaprakob, S., & Hongsuwan, P. (2017). Tai Loei Myths of Towns and Social Practices Related to Ethnic Consciousness. *Humanities and Social Sciences Journal*, 8(1), 122-154.
- Thitathan Na Thalang, S. (1994). *Tales and Games in the Local Area: A Study of Folklore in Thai Social Contexts*. Bangkok: Matichon.